

ОСВІТНІ РЕФОРМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розкриваються особливості реформування середньої освіти у незалежній Україні, висвітлюються напрями, стратегія та основоположні принципи нововведень у середній школі, досліджується проблема реалізації запланованих змін на практиці.

Раскрываются особенности реформирования среднего образования в независимой Украине, освещаются направления, стратегия и основополагающие принципы нововведений в средней школе, исследуется проблема реализации запланированных изменений на практике.

In the article the features of secondary education reformation open up in independent Ukraine, in particular directions, strategy and fundamental principles of innovations, are examined at secondary school, and also analysed, as the pre-arranged changes realized in practice.

Ключові слова: незалежна Україна, середня освіта, школа, реформа.

Розбудова української незалежної держави та громадянського суспільства, становлення ринкової економіки, демократична європейська перспектива та долучення до світового науково-технічного та культурного прогресу. Саме вони визначають напрями розвитку освіти у майбутньому і зумовлюють її реформування.

Перетворення у загальній середній освіті перших років незалежності стосувалися насамперед визначення концептуальних завдань, розв'язання яких мало сприяти розбудові національної школи і одночасно наближувати її до сучасних світових стандартів. Особлива увага звертається на традиції загальноєвропейського освітнього простору, до якого має намір приєднатися наша держава.

Першим кроком на шляху освітніх реформ стала постанова Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Закону “Про освіту”», ухвалена 3 травня 1991 р. Законом було визначено мету, сформульовано основні принципи освіти; структуру, права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу. Зокрема, в цьому нормативному

акті законодавчо закріплювалася обов'язковість повної загальної середньої освіти та визначалося, що вона «забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення» [6, ст. 454]. Отже, загальноосвітній заклад мав сприяти гармонійному розумово-фізичному розвитку дитини та суспільно виховувати майбутнього громадянина молодій державі. В свою чергу, держава взяла на себе обов'язки гаранта права на освіту і оплачує її здобуття.

Логічним продовженням курсу реформ стала затверджена Міністерством освіти України Концепція середньої загальноосвітньої школи, в якій визначено основні стандарти середньої освіти, її мету й зміст. У Концепції детально охарактеризовано предмети як державного, так і шкільного компонентів, акцентовано на курсах за вибором, профільному навчанні учнів старших класів, факультативах, вивченні предметів мовного циклу.

Стратегію розвитку вітчизняної освітньої галузі визначено у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). В положеннях розділу, який стосується загальної середньої освіти було сформульовано основні завдання її рівнів: початкового, основного та повного, а також визначено основні стандарти, мету, зміст. Як віддзеркалення об'єктивних реалій лібералізації суспільних відносин, у програмі «Освіта» на державному рівні утверджується створення на рівноправній основі недержавних освітніх закладів.

Усі законодавчі акти перших років незалежності стали базою для подальшого просування реформ. На жаль, економічні проблеми періоду, перехідного до ринкових відносин, негативно позначалися на освітянській галузі. Хоча освіту було віднесено до державних пріоритетів, більшість положень програм залишалися декларативними. Рішення та рекомендації неодноразових парламентських слухань у Верховній Раді з питань освіти через об'єктивні причини (брак фінансування освітніх програм) не завжди втілювались у життя.

Перетворення в освіті особливо впливають на суспільство. Фахівці неодноразово наголошували, що передусім необхідно ініціювати загальнонародне обговорення мети реформування, змісту реформ та їхньої послідовності; широко обговорити ці питання на

наукових і науково-практичних конференціях, засіданнях учених рад, батьківських зборах, у засобах масової інформації тощо [1, с. 7]. Так, на початку 1996 р. було засновано науково-координаційну Раду, результатом роботи якої стало створення концепції Державного стандарту загальної середньої освіти, готувати який розпочали ще у 1994 р. Крім того, було сформовано тимчасові творчі колективи для розробки стандартів із кожної галузі.

Подальшим кроком реформування став прийнятий у травні 1999 р. Верховною Радою України галузевий нормативний акт прямої дії — Закон «Про загальну середню освіту», а на його підставі вийшла Постанова Кабінету Міністрів від 16 липня 2000 р. «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання». У 2001 р. колегія Міністерства освіти затвердила Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа). У преамбулі зазначалося, що перехід до дванадцятирічного терміну здобуття загальної середньої освіти зумовлено приведенням вітчизняних освітніх стандартів у відповідність до норм світового співтовариства: це було однією з рекомендацій Ради Європи щодо освітніх реформ в Україні. Збільшення терміну навчання мало резонанс у суспільстві. За соціологічним дослідженням у рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти», висловили негативне ставлення до 12-річної школи 65,4% батьків та 84,8% учителів [8, с. 107, 111]. На їхню думку, 12-річне навчання призведе до розтягнутості шкільної програми та затримуватиме соціалізацію учня і його вихід на ринок праці.

Відповідно до нової Концепції середньої освіти було затверджено нові стандарти початкової освіти в зв'язку з тим, до школи дитина мала йти з 6 років. Слід зауважити, що це перетворення впроваджувалося ще за радянської доби: на початку 70-х рр. XX ст. було розпочато експеримент щодо навчання 6-річних дітей. Отримані результати позитивно вплинули на рішення про те, щоб запровадити шкільне навчання з шести років. Таким чином, реформування мало спадкоємність.

У 2000—2001 навчальному році в дію вводиться нова система оцінювання знань учнів за 12-бальною шкалою та семестровий контроль. Зміна критеріїв оцінювання дала змогу подолати таке явище як другорічництво. Примітно, що перед введенням нової системи оцінювання кількість другорічників в Україні становила 41,3 тис. учнів [9, с. 196], а через рік їх стало 4969 [4, с. 27]. Варіативність та демократичність нової системи оцінювання мала й негативний аспект, оскільки нівелювала

позитивну оцінку можливістю переводити до наступного класу школярів, які виявили початковий рівень знань за цією шкалою. Загалом впровадження 12-бальної шкали оцінювання підтримують 50,5% учителів середніх навчальних закладів, проти висловилося лише 21,4% педагогів (з них 8,9% абсолютно не підтримують реформу) [8, с. 110].

У 2001 р. відбувся II Всеукраїнський з'їзд працівників освіти, на якому було ухвалено, а згодом і затверджено Президентом України Національну доктрину розвитку освіти — стратегічний план, створений як джерело для групи законодавчих актів, як дороговказ фундаментальних змін. У ній головною метою визначено модернізацію галузі відповідно до потреб ХХІ ст. Перед освітою постала низка проблем, які потребують не лише мобілізації ресурсів, а й істотної корекції державної політики щодо розвитку галузі [2, с. 39].

Для розв'язання проблем, пов'язаних з підготовкою та професійною діяльністю, забезпечення державної підтримки працівників освіти у 2002 р. постановою Кабінету Міністрів було затверджено Державну програму «Вчитель». Її метою є визначення невідкладних і перспективних заходів щодо реалізації основних напрямів модернізації системи освіти з урахуванням вимог сучасного інформаційно-технологічного суспільства; забезпечення соціально-економічних гарантій професійної самореалізації педагогічних працівників та утвердження їхнього високого соціального статусу в суспільстві [3, с. 2—3]. Відповідно до загальнодержавної, на місцевих рівнях приймалися програми з урахуванням регіональних реалій.

Важливою подією стало затвердження у 2004 р. Державного стандарту базової й повної середньої освіти згідно з законом та постановою про перехід на 12-річний термін навчання. Фахівці відзначають позитиви стандартизації, але водночас наголошують, що її початковий етап свідчить про певну неузгодженість Державних стандартів з іншими концептуальними освітніми документами, недостатнє врахування в них сучасних підходів, зокрема компетентнісного, та потребу в їхньому подальшому вдосконаленні [1, с. 6]. В основу цих стандартів покладено компетентнісний підхід, тобто спрямування змісту освіти на формування в учнів певних компетентностей, що розглядаються як здатність успішно діяти у різних життєвих ситуаціях і відповідати за свої дії. Отже, вміти користуватися набутими знаннями.

Слід зазначити, що більшість країн, зокрема Європейсько-го Союзу, активно реформували свою систему загальної середньої

освіти ще у 50—80-х роках ХХ ст. У цей період у Бельгії термін обов'язкового навчання подовжується до 12 років (з 6 до 18 років), запроваджуються ключові компетентності до змісту освіти й зовнішнє оцінювання навчальних досягнень учнів. У Швеції діти розпочинають навчання з 6 років, а в старшій школі реформа спрямовується на підготовку молоді до життя шляхом надання широкого спектру кваліфікацій. Греція опікується реформуванням змісту освіти для посилення професійно-орієнтованої складової для формування ключових для життя компетентностей. Німеччина для підвищення якості освітніх послуг запроваджує стандарти освіти, що ґрунтуються на компетентнісних зонах та уніфікованих моделях оцінювання навчальних досягнень учнів. Італія спрямовує розвиток освіти на підготовку молоді до інтеграції в суспільство й виходу на ринок праці через «професіоналізацію» змісту освіти та його компетентнісну спрямованість. Відбувається також становлення національної служби з оцінювання ефективності освітньої системи на національному рівні та в міжнародному контексті. Велика Британія спрямовує реформи на підвищення рівня освітніх стандартів ефективності шкільної інспекції [7, с. 19].

Таким чином, освіта України реформується з використанням загальноєвропейського досвіду адаптації молоді до життя в конкурентних умовах сучасного суспільства. Проте ці реформи не позбавлені суперечливості. Так, у 2010 р. Верховною Радою України внесено зміни до Закону «Про загальну середню освіту», якими встановлено 11-річний термін навчання для здобуття загальної середньої освіти, дозволено дистанційне навчання, створення спеціальних класів для навчання дітей з особливими потребами. Для збереження мережі сільських шкіл від закриття, до Закону «Про загальну середню освіту» внесено норму, яка набере чинності на початку 2011 р., щодо існування класів наповненістю не менше, ніж три учні (порівняно з попередньою нормою — щонайменше п'ять чоловік у класі).

Загалом за період незалежності України скорочується мережа загальноосвітніх навчально-виховних закладів. Так, на початок 1990/91 навчального року функціонувало 21825 середніх шкіл, а нині їх залишилося 20576. Це є наслідком демографічної ситуації, оскільки кількість учнів скоротилася з 7132 тис. у 1990/91 навчальному році до 4495 тис. у 2009/10 [5, с. 13]. Складною в цьому плані є ситуація зі шкільною мережею на селі. У зв'язку з закриттям сільських

навчальних закладів у 2003 р. було затверджено урядову програму «Шкільний автобус», якою передбачено організацію регулярного безоплатного перевезення до місць навчання і додому учнів та педагогічних працівників. До неї також долучаються місцеві АТП, аграрні підприємства. На рівні місцевих громад для збереження навчального закладу відкривають комплекси «школа — дитячий садок». Їхня питома вага становить 75,3% від загальної кількості закладів цього типу.

Тенденція до скорочення не оминула й вітчизняного педагогічного контингенту: від 537 тис. у 1990/91 навчальному році до 522 тис. нині [5, с. 13]. Цей процес зумовлено комплексом об'єктивних та суб'єктивних факторів: зменшення кількості загальноосвітніх навчальних закладів, а отже, вивільненням учительських ставок; падінням престижу праці педагога, що спричинило відплив кадрового потенціалу галузі. При цьому традиційно високим залишається якісний склад вітчизняного вчительського загалу (питома вага тих, хто має вищу фахову освіту, становить 88%), але педагогічні колективи шкіл поступово старіють: понад 50% учителів старші за 40 років. Для оптимізації кадрового ресурсу та підняття престижу вчительського фаху на державному рівні Верховна Рада України заснувала премії для педагогів загальноосвітніх закладів та Державну премію в середній освіті, встановила звання «Народний учитель України», проводить щорічний конкурс «Учитель року». На жаль, проектами поки що залишаються пропозиції щодо розмежування професії на власне вчителів та менеджерів освіти, запровадження за зразком європейських країн посад помічників педагога.

Потребує зміцнення матеріально-технічна база середніх загальноосвітніх закладів, особливо в селах. Розвиток електронних мереж, мультимедійних засобів навчання може суттєво змінити форму, зміст, а можливо, і сенс шкільної освіти. На сьогодні інноваційні методи з використанням технічних засобів навчання застосовують переважно педагоги загальноосвітніх навчальних закладів нового типу (гімназій, ліцеїв, колегіумів) та шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, а також учителі приватних середніх шкіл. На державному рівні вживаються заходи щодо інформатизації загальноосвітніх шкіл. На даний момент 86% шкіл мають комп'ютери, а 51,4% підключено до мережі Інтернет. Загалом тенденція позитивна, але середня освіта потребує збільшення державного фінансування для ефективного її функціонування та збереження потенціалу галузі.

1. Баханов К. Державний стандарт загальної середньої освіти: шляхи вдосконалення / К. Баханов // Рідна школа. — 2006. — № 6. — С. 6—7.
2. Від першої особи. Діалоги про освіту. — К. : Ред. газети з упр. освітою, 2002. — С. 39.
3. Державна програма «Вчитель» // Освіта України. — 2002. — 2 квітня. — № 27 (323). — С. 2—3.
4. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2004/05 навчального року. Статистичний бюлетень / [Держ. ком. статистики України / ред. О. Г. Осауленко]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2005. — С. 27.
5. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/10 навчального року. Статистичний бюлетень / [Держ. ком. статистики України / ред. О. Г. Осауленко]. — К. : ІВЦ Держкомстату України, 2010. — С. 13.
6. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 34. — Ст. 454.
7. Локшина О. Еволюція реформ шкільної освіти в країнах Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. — 2006. — № 4. — С. 19.
8. Соціологічне дослідження «Система освіти в оцінках громадян України». — К. : Нічлава, 2007. — С. 107—111.
9. Статистичний збірник : Загальноосвітні, позашкільні, дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (1996—2000) / [Міністерство освіти і науки України]. — К. : Компас, 2001. — С. 196.

С. О. Костилова

УДК: 94(470-571):378.4

ПРО ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ У ВИЩІЙ ТЕХНІЧНІЙ ШКОЛІ СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Аналізується сучасний досвід Російської Федерації з реформування гуманітарної освіти у вищій технічній школі. Визначається роль гуманітарних, зокрема історичних, дисциплін як важливого елементу системної освіти майбутніх технічних спеціалістів, базованої на комплексному поєднанні фундаментального, спеціального і гуманітарного знання.

Анализируется современный опыт Российской Федерации по формированию гуманитарного образования в высшей технической